

Analyzing the Role of Maternal Self-Esteem in the Moral Upbringing of Children: An Emphasis on the Teachings of Nahj al-Balagha

Shayesteh Ahmadi¹ Seyed Sadegh Zamani^{2*} Nasrolah Erfani³ Hooshang Jadidi⁴

1. PhD student in Educational Psychology, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

<https://orcid.org/0009-0009-5224-0333>

2. Assistant Professor, Department of Philosophy, Sa.C., Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

<https://orcid.org/0000-0001-8183-8611>

3. Associate Professor, Department of Psychology, Payam Noor University, Tehran, Iran.

<https://orcid.org/0000-0001-8183-8491>

4. Department of Psychology, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

<https://orcid.org/0000-0003-3014-9984>

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article History:

Received:

October 30, 2024

Accepted:

December 26, 2024

Keywords:

Self-Esteem,
Upbringing, Mother,
Child, Family, Nahj al-
Balagha

Introduction: The present study examines the role and impact of maternal self-esteem in raising children from the perspective of Nahj al-Balagha. Mother's self-esteem is a key factor in raising a child, especially in the early years of life. This multidimensional concept is formed on the condition that the mother establishes a healthy attachment to the child through positive and moral interactions. A mother who builds self-esteem by observing the principles of moral upbringing not only has a positive influence on her children, but also acts as a suitable role model for them. **Method:** This research was conducted in a descriptive-analytical manner using the library data collection method. The statistical population includes the text of Nahj al-Balagha and the statements of Imam Ali (AS) about the role of mother's self-esteem in raising a child. The analysis of the text of Nahj al-Balagha was conducted using qualitative content analysis using Atlas.ti software; in this process, the relevant statements were coded and classified. **Findings:** The study finds that, in Nahj al-Balagha, maternal self-esteem plays a key role in the child's moral formation. Through emotional presence, value transmission, and behavioral modeling, the mother acts as a conduit for ethical development. Imam Ali (AS) presents self-esteem as deeply tied to self-awareness, autonomy, and human dignity. **Conclusion:** The findings indicate that these results can be used as an effective reference and guidance for family counselors in improving family relationships and promoting moral education.

Cite this article:

Ahmadi, sh., Zamani, S.S., Erfani, N., Jadidi, H. (2024). Analyzing the Role of Maternal Self-Esteem in the Moral Upbringing of Children: An Emphasis on the Teachings of Nahj al-Balagha. *Journal of Islamic-Iranian Family Studies*. 4(3), 39-52.

Corresponding Author

Seyed Sadegh Zamani

Address : Department of Psychology, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

Email: Ss.zamani@iau.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

From the perspective of Islamic teachings, and with an emphasis on the sayings of Allameh Tabatabai, moral education means creating a suitable environment for recognizing and distinguishing between moral virtues and vices. This process involves adorning the individual with moral virtues and distancing them from vices. Moral education includes changes in the intellectual, emotional, and behavioral domains, and the learner must be able to identify good and bad matters, possess positive emotions, and demonstrate actions consistent with their moral understanding (Erfani, 2019).

"Self-esteem means dignity and honor" (Dehkhoda, 2011). Self-esteem is embedded in the essence of human nature. Parents who possess self-esteem and moral integrity can create an appropriate environment for the development of self-esteem in their children. In contrast, families lacking these positive traits can suppress the natural inclination for self-esteem in children and create conditions conducive to the cultivation of inappropriate behaviors (Askari, Nouri, Khakpour, 2017). This article seeks to examine how, from the perspective of Nahj al-Balagha, a mother can play a significant role in the moral education and self-esteem of her children. The main research question is: What is the role of the mother in self-esteem and moral education from the viewpoint of Nahj al-Balagha?

Methodology

This research is applied in terms of its aim and is content analysis in nature and method. The entire Nahj al-Balagha book has been chosen as the target population, and a total of 2345 codes were extracted using Atlas.ti software. For this research, 53 codes related to the topics of role, motherhood, and self-esteem were selected.

Results

Quantitative data analysis examined the role of self-esteem in the moral upbringing of mothers from the perspective of Nahj al-Balagha, serving as the basis for testing the research hypotheses. It is important to note that throughout all stages of the research, efforts were made to present results solely based on the analysis of quantitative data derived from extracting themes from the selected text of Nahj al-Balagha, without involving personal opinions. The most significant impact that self-esteem has on an individual is a sense of dignity and a distance from sin and wrongdoing. Fostering self-esteem from childhood leads to the upbringing of a person who, by staying away from sins, remains immune to mental and psychological ailments. Therefore, educating and raising awareness among parents and caregivers about how to behave and train children based on Islamic teachings is essential.

Discussion

This research was conducted with the aim of examining the role of self-esteem in the moral upbringing of mothers from the perspective of Nahj al-Balagha. The findings indicate that the family is the primary nucleus of society and a key factor in transmitting culture, thought, ethics, traditions, and emotions from one generation to the next. Among

family members, mothers have the greatest influential share over their children, especially in families that follow a natural lifestyle consistent with Islamic patterns and traditions. The results of this research align with those of the studies by Goudarzi and Noorouzi (2019) Hashemi Ali Abadi and Ghanbari (2019), and Goli (2015), who state that choosing good names and respecting children enhances self-esteem and identifying self-esteem as one of the components of achieving mental tranquility. A child with self-esteem believes in their worth and abilities and is capable of making positive personal and social transformations. The thesis "The Impact of Self-Esteem on the Education and Upbringing of Children from the Perspective of the Quran and Traditions" (Nemati, 2012) addresses the activation of self-esteem in children and adolescents and its influence on the education and upbringing of children.

The role of mothers in raising children, in addition to their direct effects on them, also influences the structure and health of society. Therefore, paying attention to the role of mothers and consciously fulfilling this role can greatly contribute to the upbringing of healthy and valuable generations. Ultimately, by fulfilling their effective and responsible role in raising their children, mothers can help realize the objectives of a healthy and successful society.

Conclusion

Self-esteem, like other psychological concepts, is a multidimensional and complex notion. When it is not properly nurtured in the early interactions with the primary caregiver, typically the mother, it may take years of effort to recover and correct it. Consequently, a healthy and balanced attachment and relationship between mothers and their children, especially daughters who look to their mothers as role models and sources for identification, is essential and vital for the development and reinforcement of self-esteem. By learning how to be responsible for themselves and their thoughts, children will grow into thoughtful and aware parents in the future, which heavily depends on the mother's self-esteem within the family. The findings of this research can serve as a guide and a valuable source of information for family counselors.

Ethical approval and consent for participation

As this study utilized a qualitative content analysis approach based on textual sources- specifically the Nahj al-Balagha- and did not involve human participants, ethical approval from an institutional review board was not applicable. However, all ethical principles related to academic integrity, data authenticity, and the respectful use of religious and cultural texts were meticulously observed throughout the research process.

Funding

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors. The study was conducted independently as part of the doctoral dissertation requirements at the Islamic Azad University, Sanandaj Branch.

Compliance with research ethics

The researchers affirm that all phases of this study adhered strictly to established research ethics standards. This included careful citation of all textual references, avoidance of data manipulation, transparency in content coding and analysis, and a commitment to presenting findings without personal bias or interpretation. Additionally, all processes were conducted in alignment with the ethical guidelines outlined by Lincoln and Guba (1985) for qualitative research, ensuring trustworthiness, confirmability, dependability, and credibility.

Acknowledgments

This article is derived from a specialized doctoral dissertation at the Islamic Azad University, Sanandaj Branch. We would like to express our gratitude to all the specialized experts who collaborated in conducting this research.

تحلیل نقش عزت نفس مادر در تربیت اخلاقی کودک با تأکید بر آموزه‌های نهج البلاغه

شایسته احمدی^۱ سید صادق زمانی^{۲*} نصراله عرفانی^۳ هوشنگ جدیدی^۴

۱. دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی واحد سنندج دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران

<https://orcid.org/0009-0009-5224-0333>

۲. استادیار گروه آموزشی فلسفه، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران

<https://orcid.org/0000-0001-8183-8611>

۳. دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران

<https://orcid.org/0000-0001-8183-8491>

۴. گروه آموزشی روان‌شناسی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران

<https://orcid.org/0000-0003-3014-9984>

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۹ آبان ۱۴۰۳ تاریخ پذیرش: ۶ دی ۱۴۰۳ واژه‌های کلیدی: عزت نفس، تربیت، مادر، کودک، خانواده، نهج البلاغه استناد:	مقدمه: پژوهش حاضر به تحلیل نقش و تأثیر عزت نفس مادر در تربیت کودک از دیدگاه نهج البلاغه پرداخته است. عزت نفس مادر به عنوان عاملی کلیدی در تربیت کودک، به ویژه در دوران اولیه زندگی، اهمیت زیادی دارد. این مفهوم چندبعدی به شرطی شکل می‌گیرد که مادر با تعاملات مثبت و اخلاقی، دلبستگی سالمی با فرزند برقرار کند. مادری که با رعایت اصول تربیت اخلاقی، به ایجاد عزت نفس در خود پردازد، نه تنها بر فرزندانش تأثیر مثبت می‌گذارد، بلکه به عنوان الگوی مناسبی برای آن‌ها عمل می‌کند. روش: این تحقیق به شیوه توصیفی - تحلیلی و با استفاده از روش گردآوری داده‌های کتابخانه‌ای انجام شده است. جامعه آماری شامل متن نهج البلاغه و بیانات حضرت علی (علیه السلام) درباره نقش عزت نفس مادر در تربیت کودک است. تحلیل متن نهج البلاغه به روش تحلیل محتوای کیفی و با استفاده از نرم افزار Atlas.ti انجام گرفته است؛ در این فرایند، گزاره‌های مرتبط کدگذاری و طبقه‌بندی شده‌اند. یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که عزت نفس مادر در نهج البلاغه، نقش محوری در انتقال مفاهیم اخلاقی و تربیت شخصیت کودک دارد. بر اساس تحلیل محتوای کیفی، مادر در قالب نقش‌های عاطفی، الگویی و ارزشی، واسطه‌ای مؤثر در نهادینه‌سازی فضایل اخلاقی و کرامت انسانی در کودک است. امام علی (ع) عزت نفس را امری پیوسته با خودآگاهی، استقلال اخلاقی و مسئولیت‌پذیری معرفی می‌کند. نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان می‌دهد که این نتایج می‌تواند به عنوان مرجع و راهنمایی مؤثر برای مشاوران خانواده در بهبود روابط خانوادگی و ارتقای تربیت اخلاقی مورداستفاده قرار گیرد.

سید صادق زمانی

نشانی: گروه آموزشی فلسفه، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران

ایمیل: Ss.zamani@iau.ac.ir

نویسنده مسئول:

مقدمه

تربیت اخلاقی از دیدگاه آموزه‌های اسلامی و با تأکید بر فرمایشات علامه طباطبایی، به معنای ایجاد بستر مناسب برای شناخت و تمییز فضایل و ردایل اخلاقی است. این فرایند شامل آراستن فرد به فضایل اخلاقی و دور کردن او از ردایل است. تربیت اخلاقی شامل تغییراتی در حوزه‌های عقلی، عاطفی و رفتاری است و متربی باید قادر به شناسایی امور خوب و بد، برخورداری از عواطف مثبت و نشان دادن عمل متناسب با شناخت اخلاقی خود باشد (Erfani, 2019). به نقل از حضرت علی (علیه السلام)، تربیت اخلاقی به آگاه‌سازی متربی از ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها و تشویق او به عمل به این ارزش‌ها مرتبط می‌شود. ایشان در نامه‌ای به امام مجتبی (علیه السلام)، با واژه «أَنْبَأْتُكَ» به آگاهی‌بخشی و تأکید بر تأمل در وصایا اشاره کرده است. همچنین، بر ضرورت همراهی علم و عمل تأکید کرده است: «به نیکی‌ها امر کن و خود نیکوکار باش»^۱. و در عبارات دیگری به اندیشیدن درباره وصایا تأکید می‌کند: «پسرم! در وصیت من درست بیندیش»^۲ و نیز در اشاراتی به عمل بر می‌انگیزد. نظیر «حال که این حقیقت را دریافتی، در عمل بکوش؛ آن چنان که همانند تو سزاوار است بکوشند»^۳ «عزت نفس به معنای مناعت و شرافت است» (Dehkhoda, 2011). معادل لاتینی این واژه «self-esteem» است (Nili, Nazari, Mousavi, 2015). عزت نفس از نطفه انسان در سرشت او نهفته است. والدینی که دارای عزت نفس و شرافت اخلاقی هستند؛ می‌توانند فضایی مناسب برای شکل‌گیری عزت نفس در فرزندان فراهم آورند. در مقابل، خانواده‌هایی که در آن‌ها این ویژگی‌های مثبت وجود ندارد، می‌توانند موجب سرکوب تمایل طبیعی عزت نفس در کودکان شوند و زمینه را برای پرورش رفتارهای نادرست فراهم نمایند (Askari, Nour, Khakpour, 2017). شهید مطهری عزت نفس را مبنای اخلاق اسلامی شمرده است (Mothari, 2009). شخصیت خانوادگی و نژادی والدین و اجداد، نقش مهمی در شکل‌گیری عزت نفس در کودکان دارد. از همان دوران طفولیت، تعاملات کودک با اطرافیان، به‌ویژه مادر، تأثیر زیادی بر عزت نفس او می‌گذارد. کودکانی که والدینی معتمد، دارای قوت نفس و سخاوتمند دارند، معمولاً دارای عزت نفس بالاتری هستند. این والدین با تقویت احساس توانایی و ارزشمندی در فرزندان و تشویق آن‌ها به فعالیت‌های مثبت، اعتمادبه نفس را در آن‌ها پرورش می‌دهند. به‌طور کلی، حمایت و رفتار مثبت در خانواده سبب افزایش عزت نفس کودکان می‌شوند (Farhadian, 2003).

عزت نفس در دوران کودکی شکل می‌گیرد و بر کل زندگی فرد تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین، ایجاد، حفظ و تقویت آن در کودکان یکی از مهم‌ترین وظایف والدین است. خانواده به‌عنوان مهم‌ترین عامل سازنده شخصیت کودک، باید در امر تربیت در سال‌های اولیه زندگی کودکان، بسیار جدی و متعهد باشد (Goli, 2015). مسئله مهم این است که می‌بایست طرح تربیتی مشخصی برای مادرانی که درصدد تربیت اخلاقی فرزندان خود هستند تهیه شود؛ زیرا بیشترین ارتباط فرزند با مادر است، بیشترین زمان کودک با مادر سپری می‌شود و بیشترین اثر تربیتی در عمل و گفتار کودک از مادر اخذ می‌شود. گودرزی و نوروزی (۲۰۱۸) در مطالعه‌ای تحت عنوان «بررسی تطبیقی عوامل تربیتی عزت نفس از دیدگاه امام علی (علیه السلام) در نهج البلاغه» به این نتیجه رسیدند که امام علی (علیه السلام) عزت نفس و خودارزشمندی را از اساسی‌ترین عوامل رشد شخصیت می‌دانند. ایشان تأکید دارند که توجه به عزت نفس، به‌ویژه در دوران کودکی، زیربنای شخصیت سالم در بزرگسالی است. آگاهی از این خصوصیات موجب خودآگاهی و خودشکوفایی شده و مسیر تربیت را روشن می‌کند، بیان

۱. نهج البلاغه، نامه ۳۱

۲. نهج البلاغه، نامه ۳۹

۳. نهج البلاغه، نامه ۳۱

راه‌های دستیابی به عزت‌نفس می‌تواند به سالم‌سازی محیط جوامع اسلامی کمک کند (Guderzi; Nowruz, 2018). هاشمی علی‌آبادی و قنبری (۲۰۱۸) در مطالعه‌ای تحت عنوان «نقش پرورش عزت‌نفس در کودکان بر شکل‌گیری هویت دینی» به این نتیجه رسیدند برای شکل‌گیری باورهای بنیادین اعتقادی و رفتارهای دین‌مدارانه، لازم است از کودکی عزت‌نفس و احساس ارزشمندی در کودکان تقویت و رشد یابد (Hashemi Aliabadi and Ghanbari, 2018). اخلاقیات در ادیان آسمانی به‌ویژه اسلام اهمیت ویژه‌ای دارد و اصلاح اخلاق انسان‌ها از اهداف اصلی پیامبران بوده است. در تحقیقات قبلی به بررسی روش‌های تربیت و عزت‌نفس بر اساس قرآن و روان‌شناسی پرداخته شده، اما نقش مادر به طور خاص در نهج‌البلاغه مورد توجه قرار نگرفته است. به همین جهت سؤال اصلی تحقیق این است که نقش مادر در عزت‌نفس تربیت اخلاقی از دیدگاه نهج‌البلاغه چیست؟

روش شناسی

این پژوهش از نوع کیفی با رویکرد کاربردی است و از روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار (directed content analysis) استفاده کرده است. جامعه آماری تحقیق شامل متن کامل کتاب نهج‌البلاغه است که با توجه به هدف پژوهش، گزاره‌هایی که به «عزت‌نفس»، «مادر»، «تربیت اخلاقی» و مفاهیم وابسته اشاره داشتند، به عنوان واحدهای معنایی اولیه انتخاب شدند.

مراحل تحلیل به شرح زیر انجام شده است:

۱. مرور اولیه متون: متن نهج‌البلاغه با تمرکز بر نامه‌ها، حکمت‌ها و خطبه‌ها مطالعه شد.
۲. استخراج مفاهیم اولیه: با بهره‌گیری از کلیدواژه‌های از پیش تعیین شده نظیر عزت نفس، مادر، تربیت، هویت اخلاقی و اعتماد به نفس، گزاره‌های متناسب با این مفاهیم از متن استخراج گردید.
۳. کدگذاری اولیه: با استفاده از نرم‌افزار Atlas.ti بیش از ۲۳۴۵ کد اولیه شناسایی و ثبت شد.
۴. تقلیل و تجمیع داده‌ها: از میان کدهای اولیه، ۱۸۴۰ کد مرتبط با تربیت اخلاقی و ۵۳ کد با تمرکز بر نقش مادر و عزت نفس به عنوان داده‌های اصلی پژوهش انتخاب شدند.
۵. اعتبارسنجی کدها: برای افزایش اعتبار داده‌ها، کدگذاری مجدد روی نمونه‌های تصادفی انجام شد و ضریب پایایی بازآزمون با استفاده از فرمول توافق بین دو کدگذار محاسبه گردید که میزان ۰٫۸۷ را نشان داد، که نشانگر اعتبار مطلوب کدگذاری است.

همچنین داده‌ها در جداول (جدول ۲ و ۳) و نمودارهای تحلیلی (نمودار ۱ و ۲) به تفکیک نقش مادر و مؤلفه‌های عزت نفس ارائه شده‌اند که تحلیل‌های تفسیرگرایانه مبتنی بر آن‌ها انجام گرفته است.

در پژوهش‌های کیفی، مفاهیم «پایایی» و «اعتبار» با پژوهش‌های کمی تفاوت اساسی دارند و اغلب از معادل‌های کیفی آن‌ها نظیر قابلیت اعتماد (trustworthiness) و قابلیت تأیید (confirmability) استفاده می‌شود (Lincoln & Guba, ۱۹۸۵). در پژوهش حاضر نیز، برای تضمین اعتبار و اعتمادپذیری داده‌ها، از چهار معیار پیشنهادی لینکلن و گوبا استفاده شده است:

۱. قابلیت اعتبار (Credibility): برای افزایش اعتبار داده‌ها، کدگذاری اولیه توسط پژوهشگر انجام و سپس با استفاده از بازبینی هم‌زمان توسط دو کدگذار مستقل، توافق یا اختلاف بررسی شد. به این منظور، گزاره‌هایی از متن نهج‌البلاغه به صورت تصادفی انتخاب و توسط دو کدگذار مجزا تحلیل شدند.

۲. قابلیت انتقال (Transferability): با ارائه جداول طبقه‌بندی‌شده، نمودارهای محوری، و گزارش دقیق کدها (جدول‌های ۱ و ۲)، امکان تعمیم‌پذیری مفاهیم به مطالعات مشابه در حوزه تربیت اسلامی فراهم آمده است.

۳. قابلیت وابستگی (Dependability): برای سنجش ثبات کدگذاری، از فرمول پایایی تحلیل محتوا استفاده شده است که یکی از شیوه‌های پذیرفته‌شده در مطالعات کیفی است. در این روش، درصد توافق بین دو کدگذار از فرمول زیر محاسبه می‌شود: (تعداد کل کدهای کدگذار اول + کدگذار دوم) / (تعداد موارد توافق $\times 2$) = ضریب پایایی

با این روش، پایایی معادل ۰.۸۷ حاصل شد که نشان‌دهنده توافق بالا میان کدگذاران است (Miles & Huberman, 1994).

۴. قابلیت تأیید (Confirmability): تمام مراحل کدگذاری و تحلیل داده‌ها مستندسازی و در قالب فایل‌های نرم‌افزار Atlas.ti نگهداری شده‌اند. همچنین، پژوهش‌گر از ورود تفسیرهای شخصی و سوگیری پرهیز نموده و تحلیل‌ها منحصراً بر مبنای داده‌های استخراج‌شده از متن نهج‌البلاغه انجام گرفته‌اند.

بنابراین، همان‌طور که بیان شد به‌منظور افزایش اعتمادپذیری داده‌ها و سنجش قابلیت اتکای کدگذاری، از فرایند بررسی توافق بین کدگذاران استفاده شد. ضریب پایایی استخراج‌شده با فرمول استاندارد درصد توافق بین دو کدگذار مستقل برابر با ۰.۸۷ گزارش گردید. همچنین برای افزایش اعتبار تحلیل، از تکنیک‌های مقایسه مستمر (constant comparison) و دسته‌بندی موضوعی در چارچوب نرم‌افزار Atlas.ti استفاده شده است. چارچوب اعتبارسنجی کیفی پژوهش مبتنی بر معیارهای لینکلن و گوبا (۱۹۸۵) طراحی شده است.

یافته‌ها

الف) یافته‌های مربوط به نقش مادر در تربیت اخلاقی: بر مبنای تحلیل انجام‌شده، مادر دارای سه نقش اساسی است:

۱. نقش عاطفی و روانی: مادر با ایجاد پیوندهای عاطفی امن، باعث شکل‌گیری احساس امنیت روانی در کودک می‌شود. این ارتباط موجب ارتقاء هویت اخلاقی در کودک می‌گردد.
۲. نقش الگویی: کنش‌های اخلاقی مادر در زندگی روزمره، الگوی رفتاری مستقیمی برای فرزند است؛ این مسئله به‌خصوص در سنت‌های اسلامی با اهمیت بالایی تلقی می‌شود.
۳. نقش معنوی و ارزشی: مادر از طریق انتقال مفاهیم دینی، ارزش‌های معنوی و فضیلت‌های اخلاقی به شکل مستقیم بر عزت نفس کودک تأثیر می‌گذارد.

ب) یافته‌های مرتبط با عزت نفس از دیدگاه نهج‌البلاغه: تحلیل محتوای کدهای مربوطه نشان داد که:

- عزت نفس در اسلام به معنای کرامت، خودارزشی و مناعت طبع است.
- متن نهج‌البلاغه، عزت نفس را به‌عنوان رکن اصلی رشد شخصیتی در کودک و بزرگسال معرفی می‌کند.
- امام علی (ع) در نامه‌ها و خطبه‌های متعددی به پرهیز از ذلت، خودتحقیری، وابستگی به دنیا، و بی‌اعتباری عزت انسانی در برابر مال و شهوت تأکید کرده است (حکمت ۴۴۹، خطبه ۴۳، حکمت ۳۴۶).

در مجموع، ۵۳ کد کلیدی با تمرکز بر مادر و عزت نفس از نهج البلاغه استخراج شده‌اند که در دو محور اصلی دسته‌بندی شده‌اند: ۱- نقش مادر در تربیت (کد ۲۵) و ۲- مضامین عزت نفس (کد ۲۸)

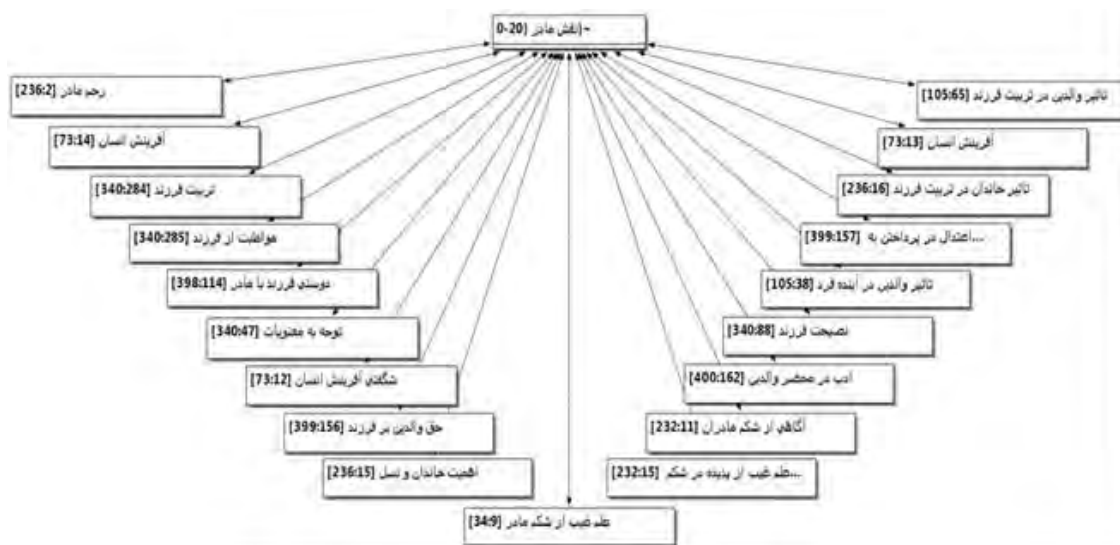
نمودارها و جداول ارائه شده در مقاله، این دسته‌بندی‌ها را باتکیه بر نقل قول‌های اصلی و یادداشت‌های تحلیلی نمایش می‌دهند.

اعتبارسنجی پژوهش: برای افزایش قابلیت اعتماد نتایج، بخشی از داده‌ها توسط دو کدگذار مستقل تحلیل مجدد شدند. ضریب پایایی بین کدگذاران (Inter-coder Reliability) برابر ۰٫۸۷ گزارش شده که نشان‌دهنده توافق بالا و پایایی مناسب تحلیل کیفی است.

یافته‌های این پژوهش گویای آن است که عزت نفس مادر به عنوان نیروی روانی - اخلاقی، یکی از مؤثرترین عوامل در پرورش شخصیت کودک است. این مفهوم از طریق گفتار، رفتار و نگرش مادر نسبت به خود و فرزند به کودک منتقل می‌شود. در نتیجه، مادرانی با عزت نفس بالا قادر به تربیت فرزندی دارای اعتماد به نفس، استقلال فکری و باورهای دینی عمیق تر خواهند بود.

جدول ۱: دسته‌بندی کدهای عوامل مؤثر بر نقش مادر در تربیت کودک

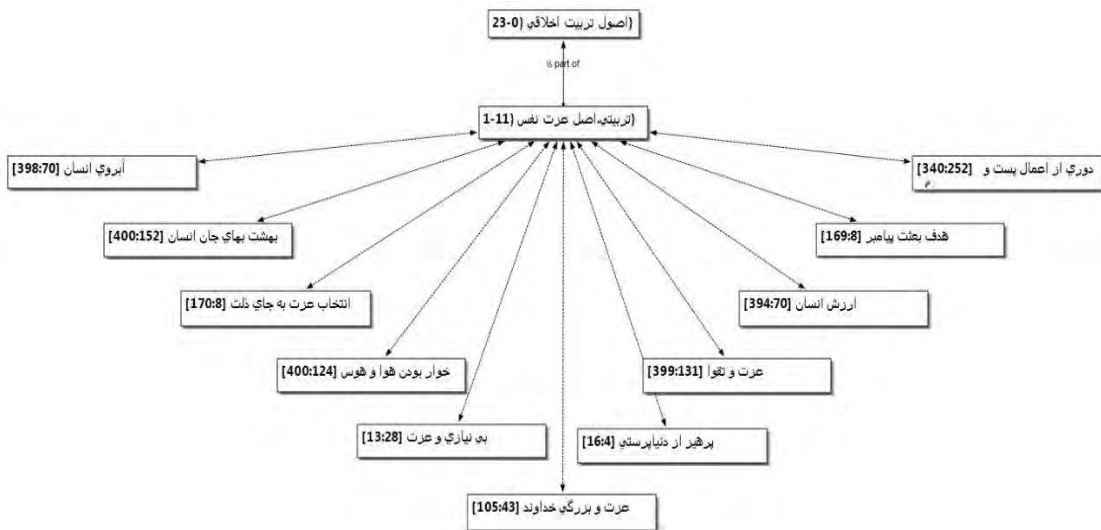
ردیف	نقش مادر	کدها Quotation	توضیحات کدها (memo)
۱	خانواده در نهج البلاغه	خطبه ۱۹۲، خطبه ۹۴، نامه ۳۱، حکمت‌های ۳۰۳، ۳۵۲، ۴۱۱، ۳۹۹	کودک در خانواده باید طوری تربیت شود که هر روز درس تازه‌ای از اخلاق و فضیلت یاد بگیرد و والدین توجه کردند که فرزند به آن‌ها اقتدا کنند. یکی از ابعاد شخصیت انسان مسئله وراثت است و پدران پاک و بافضیلت و مادران با تقوا و صاحب شخصیت باعث مقدس شدن فرزندان می‌شوند، فرزندان با شخصیت و نوه‌های با فضیلت، دلیل دیگری بر شخصیت هر انسانی است. حق شناسی ایجاب می‌کند که انسان نباید در برابر پدر و مادری که به او صحبت کردن یاد داد ماند، خشونت و درشتی کند، پس انسان باید زبانش را از سخنان زشت و ناروا حفظ کند؛ چون زبان در برابر صاحبش سرکش است.
۲	مربی و معلم	حکمت ۴۱۱	حق شناسی در این است که وقتی فرد نعمت و یا موهبتی را از کسی یاد گرفته یا به دست آورده است؛ بر ضد او به کار نگیرد؛ چون بی‌انصافی است، با پدر و مادر و معلم که باعث شده‌اند فرد سخن گفتن را یاد بگیرد درشتی نکند.
۳	فرزندپروری	نامه ۳۱، حکمت ۳۹۹	چون فرزند در سن جوانی، آغاز عمر را در پیش دارد که دارای نیت پاک و قلبی صاف است باید در تربیت او بکوشد و از نمونه‌های حسی که شامل درس‌ها و عبرت‌ها است برای مسائل اخلاقی کمک بگیرد. امام (علیه السلام) تربیت را مقدم بر هر چیزی می‌داند، زیرا اگر پدر و مادر در تعلیم و تربیت فرزندان کوتاهی کنند خسارت زیادی هم دامن پدر و مادر را می‌گیرد و هم فرزند را به خصوص اگر افراد ناباب به اطراف فرزندان باشند.
۴	مراحل رشد	خطبه‌های ۱۲۸، ۱۶۳، ۹۰، نامه ۳۱، حکمت ۳۹۹	تنها خداوند است که می‌داند فرزندی که در رحم مادر است دختر است یا پسر، زشت است یا زیبا، سعادتمند است یا بخیل، در قیامت هیزم آتش دوزخ خواهد شد یا در بهشت با پیامبران هم نشین خواهد بود، این موارد علم غیب را خداوند نشان می‌دهد. چون فرزند از پدر و مادر متولد می‌شود و اجزای بدن فرزند برگرفته از اجزای پدر و مادر است و یا این که احتمال دارد منظور امام (علیه السلام) اشاره به مجموعه ی صفات جسمانی و روحانی باشد که به دلیل قانون وراثت از پدران به فرزندان می‌رسد و فرزندان دارای صفات روحانی و جسمانی پدر هستند.
۵	تربیتی. وراثت	خطبه ۱۶۳، خطبه ۹۰	دوران جنینی یکی از شگفت‌انگیزترین و اسرارآمیزترین دوره‌های خلقت انسان است نطفه انسان درحالی که در محیطی کاملاً بسته و زیر پرده‌های زیادی قرار دارد مراحل تکامل خود را پشت سرهم طی می‌کند. نطفه به مدت طولانی در رحم مادران قرار می‌گیرد، نطفه قبل از انتقال به رحم، برای مدت کوتاهی در صلب پدران قرار دارد. خداوند به اعمال و حرکات چشم و نفس‌های آن‌ها، عقاید و نیت‌های آن‌ها، از لحظه پیدایش نطفه در صلب پدران تا زمان انتقال به رحم مادران و تا لحظه تولد و گذراندن مراحل زندگی و پایان عمر آگاهی دارد.

نمودار ۱: دسته‌بندی کدهای عوامل مؤثر بر نقش مادر در تربیت کودک

جدول ۲: دسته‌بندی کدهای عزت نفس در تربیت

ردیف	کدها (Quotation)	توضیحات کدها (memo)
۱	خطبه ۱۱۱	مردم به پرهیز از دنیا تشویق می‌شوند؛ چون دنیا مردم را در غفلت فرومی‌برد، مردم را می‌کشد و در کام مرگ فرومی‌برد و انسان را از هدفی که برای آن آفریده شده غافل می‌کند و در لذت‌های خود فرومی‌برد.
۲	خطبه ۱۰۹	تمام موجودات غنی و فقیر از خود چیزی ندارند و هر چه دارند از خداست و خداوند غنای هر فقیر و عزت هر ذلیل است.
۳	خطبه ۱۹۲	موجودات در برابر خداوندی که عزت و عظمت مخصوص او است ناتوان و ضعیف هستند، چون هر زمان که اراده کند به آن‌ها می‌بخشد و هر لحظه که اراده کند از آنان می‌گیرد.
۴	حکمت ۱۴۹	چون انسان خود را خیلی دوست دارد، اغلب اوقات قدر و منزلت خود را گم می‌کند و جنبه‌های منفی خود را هم مثبت برداشت می‌کند و خود را در جایگاهی قرار می‌دهد که سزاوار آن نیست.
۵	نامه ۱۳	بعضی از خواسته‌ها آن چنان است که اگر انسان از شخصیت خود مایه نگذارد به هدف خود نمی‌رسد و در شأن انسان آزاده نیست که از شخصیت خود بکاهد تا به خواسته مادی خود برسد.
۶	خطبه ۳۳	در میان قوم جاهلیت که هیچ عربی کتاب آسمانی نداشت و ادعای پیامبری نمی‌کرد، پیامبر اکرم (ص) مردم زمان جاهلیت را تا جایگاه کرامت انسانی در بالاترین مقام رساند.
۷	خطبه ۴۳	گاهی اوقات مردم پند و اندرزهای مدیر و مسئولان را نادیده می‌گیرند، به‌طوری که خسته می‌شوند و ذلت و حقارت و خشم پروردگار را بر عزت و شرف و رضایت حق ترجیح می‌دهند.
۸	حکمت ۳۷۱	تقوا باعث می‌شود که انسان بر خودش مسلط شود و وسوسه‌های شیطان و هوای نفس را به عقب می‌راند و هوای نفس را مهار می‌کند.
۹	حکمت ۴۵۶	وجود انسان آن چنان پر ارزش است که با تمام نعمت‌های مادی برابری نمی‌کند، افراد کوفته‌فکر و بی‌همت گوهر گران‌بهای روح و جان خود را به بهایی ناچیز می‌فروشند درحالی که بهای آن بهشت است و بهشت یعنی کانون رضا و خشنودی پروردگار.
۱۰	حکمت ۴۴۹	افرادی که به شکم و شهوت بیشتر اهمیت می‌دهند در نظر مردم افرادی پست و بی‌ارزش هستند؛ پس اگر کسی می‌خواهد شخصیت و احترام خود را حفظ کند از بسیاری از خواسته‌های نفس صرف‌نظر می‌کند.
۱۱	حکمت ۳۴۶	آبرو، احترام و شخصیت انسان است و شخص آبرومند، فردی است که در جامعه محترم است وقتی برای فردی مشکلی پیش بیاید؛ باید از کسی درخواست کند که شایسته آن است و لااقل آبروی خود را نزد انسان با شخصیتی فروریخته باشد.

نمودار ۲: دسته‌بندی کدهای عزت نفس در تربیت

بحث و نتیجه‌گیری

مفهوم عزت‌نفس، اگرچه در ظاهر مفهومی روان‌شناختی تلقی می‌شود، اما در گسترهٔ معارف اسلامی، واجد بنیانی هستی‌شناختی، انسان‌شناختی و تربیتی است که از آن، مفهومی ترکیبی و کل‌نگر استخراج می‌شود. پژوهش حاضر با اتکا به منبعی ناب و گران‌سنگ همچون نهج‌البلاغه، نقش مهم مادر را به‌مثابه «عامل تربیتی عزت‌بخش» در نظام اخلاقی اسلامی بازتعریف کرده است. در پرتو تحلیل محتوای بیانات امام علی (ع)، می‌توان اذعان داشت که تربیت اخلاقی در نهج‌البلاغه صرفاً توصیه‌ای فردی یا اخلاق‌گرایانه نیست، بلکه دارای ساختار هنجاری، الگویی و فلسفی است. این الگو بر آن است که شخصیت انسان از طریق درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی و اتصال وجودی با مفاهیمی چون کرامت انسانی، مسئولیت‌پذیری، حق‌شناسی و خودآگاهی شکل بگیرد. در این مسیر، مادر نه صرفاً در مقام مربی، بلکه به‌عنوان واسطه انتقال معنا، ارزش و فطرت انسانی ایفای نقش می‌کند.

نتایج در جریان تحلیل کیفی کتاب نهج‌البلاغه در این پژوهش با توجه به نقش مادر در روند درمان و تقویت عزت‌نفس کودک، مجموعاً ۵۳ کد اختصاصی انتخاب شد که به طور مستقیم به نقش مادر در این زمینه اشاره می‌کند. این کدها، پس از مرحلهٔ کدگذاری باز، در قالب سه محور اصلی طبقه‌بندی شدند:

۱. بعد اخلاقی-ارزشی: این مجموعه شامل مضامینی است که مانند کرامت انسانی، پرهیز از ذلت، و لزوم حفظ منزلت شخصی (such as Sermon 33 and Maxim 456) است. این کدها نشان می‌دهند که یکی از مؤلفه‌های اصلی عزت در تربیت کودک، توجه به ارزش‌های والای انسانی و تأثیر عوامل محرک شخصیت است.

۲. بعد تربیتی-رفتاری: در این بخش، به وظایف والدین به‌ویژه مادر در رشد روانی و اجتماعی کودک شناسایی شده است. مسئولیت‌پذیری در تربیت، تشویق به اندیشیدن و عمل اخلاقی، و انتقال صحیح مفاهیم دینی و انسانی از مهم‌ترین عناصر این محیط به شمار می‌آیند (specifically highlighted in Letter 31 and Maxim 399 of Nahj al-Balagha).

۳. بعد عاطفی-شناختی: این بعد به نحوه تأثیرگذاری عاطفی مادر در شکل گیری عزت نفس کودک اشاره دارد. مواردی مانند الگوسازی رفتاری، پرورش احساس ارزشمندی، و شکل دهی به نگرش مثبت کودک نسبت به خود در این دسته قرار دارند (including Maxim 149 and Sermon 109).

افزون بر این، از میان مجموع ۱۸۴۰ کد استخراج شده در حوزه تربیت اخلاقی در نهج البلاغه، تعداد ۴۰ کد به صورت مستقیم به نقش والدین و فرایندهای تربیتی وابسته به آنان اختصاص دارد. این داده‌ها مبنای اصلی تحلیل‌ها و استنتاج‌های پژوهش بوده و در قالب دسته‌بندی‌های جدول‌های ۱ و ۲ تنظیم شده‌اند. نمونه‌های انتخاب شده در این جداول، بیانگر تنوع و گستره مضامین مرتبط با نقش مادر در فرایند تربیت از منظر نهج البلاغه هستند. در راستای مستندسازی عینی و گرافیکی یافته‌ها، دو تحلیل تصویری براساس کدهای مرتبط با نقش مادر در تربیت کودک در نمودار ۱ و کدهای مربوط به مقوله عزت در تربیت در نمودار ۲ ارائه شده است. این نمودارها و اشکال تحلیلی کمک می‌کنند تا پیوند میان مضامین استخراج شده و ساختار معنایی متن نهج البلاغه به صورت بصری آشکار گردد و تصویری یکپارچه‌تر از نتایج پژوهش حاصل شود. از این نظر یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های گودرزی و نوروزی (۱۳۹۹) همسو است. هاشمی علی آبادی و قنبری (۱۳۹۹)، گلی (۱۳۹۴) نیز در پژوهش خود بیان می‌کنند که انتخاب نام نیک و احترام گذاشتن به فرزندان باعث عزت نفس می‌شود که یکی از مؤلفه‌های رسیدن به آرامش روان است. فرزندى که عزت نفس دارد به ارزش و توانایی‌های خویش ایمان دارد و قادر است در جهت تحولات مثبت فردی و اجتماعی خویش گام بردارد.

استفاده از نتایج پژوهش حاضر می‌تواند راهنما و منبع اطلاعاتی مفیدی برای مشاوران خانواده باشد. همسر نیز باید با حفظ احترام مادری، زمینه‌های تربیتی او را در خانواده فراهم کند. عزت نفس و تربیت اخلاقی مادر از عوامل مؤثر در رشد شخصیت کودک به شمار می‌روند. نهج البلاغه به عنوان یک منبع غنی از آموزه‌های اخلاقی و تربیتی می‌تواند راهنمایی‌های مفیدی برای پرورش کودک ارائه دهد. در ادامه، پیشنهادهاى اثربخش، ابتکاری و قابل اجرا در این زمینه مطرح می‌شود:

پیشنهادهای نظری

- مادر باید خود به عنوان یک الگوی مثبت عمل کند. رفتارها و اخلاق وی باید به گونه‌ای باشد که کودک او را تحت تأثیر قرار دهد.
- مادر باید با تأکید بر توانمندی‌ها و استعدادهاى کودک، عزت نفس او را تقویت کند.
- مادر باید فضایی فراهم کند که کودک بتواند احساسات و افکارش را بیان کند.
- مادر باید به کودک مهارت‌های اجتماعی لازم را آموزش دهد، مانند همکاری و همدلی.
- مادر باید بتواند باتوجه به شرایط و نیازهای کودک، روش‌های تربیتی خود را تغییر دهد.
- مادر باید به تبیین ارزش‌های اخلاقی از دیدگاه نهج البلاغه بپردازد.
- مادر باید به پرورش تفکر انتقادی در کودک اهمیت بدهد.

پیشنهادهای کاربردی

- مادر می‌تواند با حفظ صداقت، قناعت، و احترام به دیگران، ارزش‌های اخلاقی را به کودک آموزش دهد.

- والدین می‌توانند در موقعیت‌های مختلف، موفقیت‌های کوچک کودک را جشن بگیرند و او را تشویق کنند تا به خود باوری برسد.
 - ایجاد جلسات گفتگوی خانوادگی برای بررسی نظرات و احساسات کودک و توجه به آن‌ها می‌تواند مفید باشد. مادر می‌تواند فعالیت‌های گروهی را برای کودک سازماندهی کند تا او با دیگران تعامل کند و روابط اجتماعی‌اش را تقویت کند.
 - با استفاده از بازخوردهای مشاوره‌ای از دیگران، مادر می‌تواند به بهبود روش‌های تربیتی خود بپردازد.
 - مطالعه و اجرای روایت‌های اخلاقی از زندگی پیامبر (صلی‌الله علیه و آله و سلم) و اهل بیت (علیهم‌السلام) می‌تواند به عنوان مثال در تربیت کودک مورد استفاده قرار گیرد.
 - مادر می‌تواند سؤالات چالش برانگیز در گفتگوهای روزمره مطرح کند تا کودک به تحلیل و تفکر درباره مسائل مختلف بپردازد.
- باتوجه به ویژگی‌های مادر، ضرورت انجام پژوهش‌های مجزا درباره عزت نفس زنان در خانواده و تأثیرات تربیتی آن بر اعضای خانواده به وضوح احساس می‌شود. اگرچه تحقیقاتی در زمینه تربیت در خانواده انجام شده است، اما هنوز کمبود یک پژوهش تخصصی که به بررسی رابطه خانواده و تربیت به عنوان پایه‌ای برای تبیین نقش تربیتی عزت نفس مادر در خانواده بپردازد، مشهود است.
- تربیت اخلاقی و تقویت عزت نفس کودک به طور مستقیم به تلاش مستمر مادر وابسته است. با بهره‌گیری از آموزه‌های نهج‌البلاغه و فراهم کردن فضای مناسب برای رشد و تعالی اخلاقی، مادر می‌تواند نقش بسیار مهمی در شکل‌گیری شخصیت کودک ایفا کند. این فرایند نیازمند صبر، حوصله و کوشش مستمر از سوی مادر است.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از رساله دکتری تخصصی در دانشگاه آزاد سنندج است. بدین وسیله از تمامی کارشناسان متخصص که در پژوهش همکاری لازم را جهت اجرای این پژوهش داشتند قدردانی به عمل می‌آید.

تضاد منافع

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

اخلاق پژوهش

نکات مربوط به اخلاق پژوهش از جمله دقت در استناددهی، رعایت ارزش‌های اخلاقی در گردآوری داده‌ها، امانت‌داری در استفاده از منابع و عدم سوگیری در تحلیل داده‌ها از سوی پژوهشگران اعمال گردید.

منابع مالی

هیچ گونه کمک مالی برای انجام مراحل این تحقیق، اختصاص پیدا نکرده است.

References

- Askari, M., Noori, A., & Khakpour, H. (2016). The educational functions of self-esteem and its role in mental health from the perspective of the Quran and narrations. *Islamic Ethical Research*, 24. <https://doi.org/https://doi.org/https://elmnet.ir/doc/1530036-32183>
- Brandon, N. (2020). *Psychology of Self-Esteem* (M. Q. Daghi). <https://doi.org/https://B2n.ir/u43181>
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative Inquiry and Research Design*. SAGE. <https://doi.org/10.1177/08903344176986>
- Dehkhoda, A. A. (1994). *Dictionary of Tehran University*. <https://doi.org/https://doi.org/https://noo.rs/m3vAX>
- Erfani, N. (2019). *Psychology of Ethics*. Sina Learners. <https://doi.org/https://B2n.ir/r85708>
- Farhadian, R. (2003). *Foundations of Education and Important Indicators in Planning Religious Schools*. <https://doi.org/https://B2n.ir/b77821>
- Goli, M. (2015). The role of parents in nurturing the self-esteem of their children and their spiritual health from the perspective of Islam. *History of Medicine*. <https://doi.org/https://doi.org/10.22037/mhj.v7i25.13355>
- Hashemi Ali Abadi, S. a. G., M. (2020). The Role of Nurturing Self-Esteem in Children in Shaping Religious Identity Based on Verses and Narrations. *Educational Teachings in the Quran and Hadith*. <http://noo.rs/BErGJ>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1988). *Criteria for Assessing Naturalistic Inquiries as Reports*. <https://eric.ed.gov/?id=ED297007>
- Miles, M. B. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks.
- Montaghi, M. (1994). *Educational psychology*. Islamic Azad University of Alborz Province (Kharazmi). <https://B2n.ir/a64928>
- Motehari, M. (1996). *Education and training in Islam*. <https://B2n.ir/g99054>
- Nili, M. R., Nazari, H., & Mousavi, S. (2015). Self-esteem and its educational effects from the viewpoint of the Quran and Hadith. *Islamic Social Research*. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1084072>
- Shahidi, S. J. Nahj al-Balagha. <https://B2n.ir/s57367>
- Shirazi, N. M. (1994). *Translation of the Quran*, Office for the Study of History and Islamic Culture. <https://doi.org/https://doi.org/https://noo.rs/VSqXG>